

פזורה סובייטית בהתהוות: מפגשים ב'סייברספייס'

לריסה פיאלקובה ומריה נ' ילנבסקיה

המאמר עוסק ב'פזורה דיגיטלית' – שימוש ברשת של מהגרים או צאצאיהם, המקיימים קשר בין חברי קבוצת הפזורה החיים באותה ארץ זרה או בארצות שונות; הפזורה הווירטואלית היא אפוא השלוחה האינטרנטית של הפזורה שבמציאות. יצירתה של הפזורה הדיגיטלית של יוצאי ברית המועצות לשעבר ניזונה גם מן המפנה החיובי ביחס לעצם תופעת ההגירה במדינה ה'אם'. אולם רוב האתרים שבהם פועלים אנשי הפזורה הזאת הוקמו בידי המהגרים עצמם מחוץ לרוסיה. הפורטל הישראלי 'סויוז' פעיל ביותר.

פזורות למיניהן: לא רק גלות...

המונח 'פזורה' (diaspora) הוא באופנה כיום. משתמשים בו בלשון יחיד ורבים, ונוצרו ממנו נגזרות: פזורנים (diasporans) ופזורתי (diasporic), ונספחים לו מאייכים שונים באמצעות שמות תואר ושמות עצם סומכים, כגון בהתהוות (incipient), בשלה, בתהליך שיבה, חסרת-מדינה וקשורה-למדינה, פזורת עבודה ופזורה עוסקת בסחר (trading diaspora). התפוצצות שכזאת של מינוח חדש מראה שהמושג, שהוגבל פעם ליהודים החיים מחוץ לישראל, התרחב באופן דרמטי מעבר למשמעותו המצומצמת הקודמת. כיום המונח פזורה מיושם לא רק לקהילות מהגרים שיש להם מוסדות וארגונים משלהם והם ממשיכים לשמור על קשר עם ארצות המוצא שלהם, אלא גם לקהילות מתאכות-מחשב (קמ"מ). גם בתחום זה אנחנו נתקלים בריבוי מונחים, כגון וירטואלית (ראו, למשל, Laguerre, <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Laguerre.html>; Sökefeld, 2002), דיגיטלית (Baxandall <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Baxandall.html>) ותפוצות ויזואליות – כולם מתייחסים לפעילויות אינטרנט שונות של קהילות תפוצה. המינוח האחרון רחב יותר משני המונחים האחרים שהוזכרו, שהם בעצם נרדפים (סינונימים) והוא כולל את השימוש בסרטים ובדיווחים אישיים (Nassar <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Nassar2.html>). נראה

ד"ר לריסה פיאלקובה היא חוקרת בכירה בחוג לספרות עברית והשוואתית, אוניברסיטת חיפה.
ד"ר מריה ילנבסקיה היא עמית הוראה בכיר בחוג ללימודים הומניסטיים ואומנויות, הטכניון – המכון הטכנולוגי בישראל.

נוסח מלא של מאמר זה התפרסם ב- *Narodna Umjetnost- Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research* (2005), 42(1): 83-101. See also Fialkova L. 2005. Emigrants from the FSU and the Russian-language Internet. *Toronto Slavic Quarterly*, 12 <http://www.utoronto.ca/tsq/12/fialkova12.shtml>

שכל שלושת המונחים מוצאם במונח מוכר יותר, אף כי שנוי-במחלוקת עדיין: קהילה וירטואלית. ניתוחנו מסתמך על הגדרתו של לָגֵר (Laguerre) לפזורה דיגיטלית:

השימוש ברשת על ידי מהגרים או צאצאיה של קבוצת מהגרים למטרת השתתפות או מעורבות בפרוטוקולים מקוונים שבפעולת-גומלין. פעולת הגומלין הווירטואלית עשויה להתבצע בין חברי קבוצת הפזורה החיים באותה ארץ זרה או בארצות שונות, בין יחידים או מוסדות במולדת, עם כאלה שאינם חברי הקבוצה במדינה המארחת ובמקומות אחרים. בהגדרה מרחיבה – פזורה וירטואלית היא השלוחה האינטרנטית של הפזורה שבמציאות, ובמובן זה היא אינה ישות נפרדת אלא קוטב ברצף (לגר, שם).

תופעות הגירה ושינוי היחס להגירה בברית המועצות לשעבר

מאז התפרקותה של ברית המועצות ניתחו חוקרים רבים בברית המועצות לשעבר ובמערב את הפזורה הרוסית המתהווה בטריטוריות של ברית המועצות לשעבר (ראו, למשל, Laitin, 1994; Savoskul, 2001; Sheffer, 2003: 137-139; Shlapentokh et al., 1994). קבוצות נרחבות של רוסים אתניים ודוברי רוסית מצאו עצמן חיות ב'חו"ל הקרוב' – המונח שנטבע ברוסית פוסט-סובייטית לגבי ארצות בריה"מ לשעבר, כדי להבחין משאר העולם או 'חו"ל הרחוק'. אלו הגרים בחו"ל הקרוב (רוסים בטג'יקיסטן, אסטוניה, בלארוס וכו') הפכו למיעוטים בלא שעשו שום פעולת הגירה, אלא בעקבות התפוררותה של ברית המועצות; בעוד אלו שבחו"ל הרחוק הם מהגרים, שמסיבות שונות בחרו לעזוב את ארץ מוצאם. לפי חלוקה סטנדרטית המקובלת בלימודי הגירה, אנחנו יכולים לחלק את הנוודים מארץ לארץ למהגרים ולשבי-מולדת (repatriates). הקבוצה האחרונה קרויה גם *פזורה שְׁבָה*. דוגמאות לפזורה שבה בקרב סובייטים לשעבר: יהודים המהגרים לישראל, גרמנים אתניים המהגרים לגרמניה, יוונים מפונטיאק ומריופול המהגרים ליוון, וכה הלאה. רוב האנשים האלה נולדו בברית המועצות; יתר על כן – כמה דורות של אבותיהם חיו בקיסרות הרוסית ולאחר מכן בברית המועצות. מדיניות הרוסיפיקציה שנקטו הממשלות הצאריות והסובייטיות גרמה לאובדן התרבות והלשון של הקבוצות האלה. אלו הם בראש וראשונה דוברי רוסית שרקע תרבותי משותף להם ולמי שהיו בעבר סובייטים בארצות ברית המועצות לשעבר ומחוצה להן. השיתוף הזה בא לידי ביטוי בדפוס השתלבות דומים בארצות המארחות (Dietz, 2000; Jasinskaja-Lahti et al. 2003; Kaurinkoski 2003; Keramida 1999; Khrustaleva 2001; Shuval 2000). במיוחד בולטת העובדה שבעוד שבברית המועצות נתפסו קבוצות אלה כאחרים, בארצות המארחות מתייחסים אליהם בעיקר כרוסים. שוב הם מוצאים עצמם אחרים, זאת הפעם על לא על בסיס אתני אלא על בסיס לשון-אם וקרבה לתרבות הרוסית.

מאז התפרקותה של ברית המועצות שינתה רוסיה את עמדתה כלפי אזרחים לשעבר שלה החיים מחוץ לגבולותיה. השינוי במדיניות משתקף בחקיקתם של שני חוקים חדשים: החוק הפדרלי בנוגע למדיניות הרשמית של חבר המדינות ('הפדרציה הרוסית') כלפי בני המולדת החיים בחוץ לארץ, שאומץ ב-1999: <http://www.navi.kz/oldnavi/articles/pdnewimp021100b.shtml>, והחוק הפדרלי בנוגע לאזרחות, שאומץ ב-2003: <http://roszakon.by.ru/zakon/zgrf1.htm>. מי שהיגרו מן הארץ (émigrés) אינם נחשבים עוד בוגדים, אלא נתפסים כנכס בעל ערך וכשדולה פוטנציאלית של אינטרסים רוסיים בארצות מושבם החדשות. יצירת קשרים חזקים עם הפזורה זכתה לעדיפות גבוהה בפוליטיקה הרוסית. הוקמו מוסדות אחדים המשקפים את השינוי במדיניות והמספקים מידע ברשת על פעילויותיהם. הראשון שראוי לציין הוא המכון לפזורה ולקליטה, <http://www.zatuln.ru/index.php?section=institute>, (31.03.2004). לאתר של המכון יש כתב עת, פורום דיון, דיווחים מקונגרים שהוא ארגון וקישורים לארגונים בחו"ל הקרוב והרחוק המעורבים בפעילויות פזורתיות. ב-2003 נוסדו בחסות ממשלת מוסקווה שני מוסדות נוספים: המרכז לשיתוף פעולה תרבותי ועסקי עם בני המולדת שבחו"ל, 'בית בני המולדת' (31.03.04), ו'בית הלאומים של מוסקווה' (<http://www.mdn.ru/#>, 15.04.2004). אף שהושקו ב'רשת' כמעט בעת ובעונה אחת, שני האתרים שונים זה מזה למדי. האתר של 'בית בני-המולדת' (ב"ב) מתפקד כקישור לאתר הרשמי של מנהלו, חבר הדומה (הפרלמנט) קונסטנטין זטולין, שהוא גם מנהל המכון לפזורה ולקליטה. הדף הראשי של האתר פותח בקטע חגיגי:

הגורל וההיסטוריה של המאה ה-20 הפיצו רוסיים בכל רחבי העולם. ב-1991, קרוב ל-25 מיליון אנשים [רוסים לשעבר] מצאו עצמם מחוץ לגבולותיה של רוסיה המכווצת והצטרפו לפזורה הרוסית. אך הגיע העת לכנוס אבנים.

תנו דעתכם שבמקום שם התואר 'רוסים' הטקסט משתמש בתואר 'רוסים' – ברוסית *Rossiiskii*, המתייחס לא רק לרוסים אתניים, אלא לכל אדם הקשור ברוסיה בקשרי אזרחות (נוכחית או בעבר), לשון וקרבה תרבותית. מלבד הרימוז המקראי ('עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים', קהלת ג, 5), הקטע מתייחס ל'גורל' – אחד ממושגי היסוד של התרבות הרוסית העממית, שמשמשים בו תכופות להסבר התפוכות הדרמטיות ביותר בחיי אדם ובהיסטוריה של האומה. הלשון המליצית הננקטת בתחילת הטקסט עומדת בניגוד חריף לשאר המסמך הכולל רק עובדות יבשות על 'בית בני המולדת' ורשימת מטרות. בסיכום, הנהלת ה'בית' קוראת לדמויות ציבוריות, למדענים ולאמנים, לעיתונאים ולמורים המעוניינים בגיבוש הפזורה והחיים מחוץ לרוסיה – להשתתף בפעילויות של המוסד החדש. האתר

מותיר רושם של 'הצגה של איש אחד', הוא רדום, ועל אף קריאות לשיתוף פעולה, לא ניתן למצוא בו הצעות, דיונים או הצהרות משמעותיות.

האתר של 'בית הלאומים של מוסקווה' (בל"מ), המגדיר עצמו כמרכז לתרבות, שלום וסובלנות, מפותח הרבה יותר. גם הדף העיקרי שלו פותח בציטוט – זאת הפעם לקוח מראש העיר הוותיק של מוסקווה, יורי לוז'קוב. וזו לשונו: 'ריבוי הלאומים איננו יוצר בעיות אלא דווקא מעשיר ומייפה את חיינו'. באתר הזה יש לוח מתעדכן של אירועים שבל"מ יוזם ותיאור האירועים. הרפרטואר הוא מגוון וכולל קונצרטים, תערוכות, מפגשים של קהילות בני-הארץ, ערבי תרבות מסורתית (למשל, מסיבת תה בנוסח רוסי) וסמינרים בנושאי תרבות משווה המיועדים למנהלים צעירים. הוא מפרסם שירותים הזמינים לציבור בבל"מ, מפרסם שמות של מנהלים ומציג רשימות של מועצות ציבוריות המעורבות בפעילויותיו. בנוסף לכך, יש בו קישורים לעמודי הרשת של 19 קהילות אתניות של תושבי מוסקווה, ופורום ויכוח. הפורום אינו פעיל ביותר. הוא עוסק רק בשלושה נושאים ומסריו מעטים: אירועים בבל"מ (5 מסרים), נישואי תערובת (37 קשרי שאלות-תשובות שרובם עוסקים בסוגיות משפטיות) ושאלות כלליות על הבל"מ (45 קשרים). יותר ממחצית הקישורים (links) בדף העיקרי עדיין אינם פעילים (סטטיסטיקות, יחסים בינלאומיים, תקשורת המונים אתנית במוסקווה וכו').

השינוי ביחס להגירה בברית המועצות לשעבר: חזות ואפיוני עומק

שלושה קווי אפיון בולטים בשני האתרים:

- תפקידם העיקרי הנוכחי הוא לספק מידע על אירועים שמחוץ לרשת (off-line)
- אין בהם אינטראקציה אדם-אדם אלא רק תקשורת אדם-מוסד
- שני המוסדות מתבססים בשמם על המילה *Dom*, שמשמעה ברוסית גם 'בית' בכלל וגם 'בית אישי, אינטימי' (home). שתי דוגמאות יבהירו זאת: 'בל"מ' מתייחס אל הקהילות האתניות במוסקווה כאל *domochadtsy*, 'בני ביתנו', וב"ב מביע את התקווה ש'... כל אלו הרוצים לחיות בחו"ל אך אינם רוצים לנתק את קשריהם עם רוסיה, אלו השומרים על הלשון והתרבות הרוסיות, אלו שהם בעלי עסקים ומעוניינים להשתתף בכלכלתה של רוסיה, יחושו שאנחנו ביתם במרכז של הבירה הרוסית'.

אלו הם דוגמאות לאתרים מוסדיים המנסים לתמוך בפזורות והנענים במובהק למגמה חדשה במדיניות הרוסית. רוסיה פועלת כירשת של ברית המועצות ומנסה להביא לאינטגרציה מחדשת של אזרחיה בעבר על ידי יצירת מגעים שונים. אבל האידיליה של הבנה הדדית ושיתוף פעולה, כמו גם דימויה של אימא רוסיה האוספת לחיקה את הבן האובד, שהאתרים האלה משתדלים ליצור ולטפח, הם עדיין בגדר רטוריקה. חוקרים רבים מצביעים על הדו-ערכיות הקיימת בחיים הרוסיים כיום: יומרות לסובלנות אתנית – לעומת

קסנופוביה בפועל. בהקשר זה האתנולוג הרוסי אולג פטצ'נקוב ריאין מהגרים מהקווקז לסנט פטרבורג ומצא שהם כולם מתגעגעים עדיין לקהילה המדומיינת הכעין-לאומית הקרויה 'העם הסובייטי' ול'אחוות העמים' שברית המועצות התגאתה בה. הם מדברים רוסית, והחגים הסובייטיים נשאו חשבים ומשמעותיים להם יותר מן החגים האתניים והדתיים שבאו על מקומם. פטצ'נקוב מדגיש שאנשים אלה נפגעים עמוקות מסירובם של החברים בעבר באותה קהילה מדומיינת – משמע הרוסים – להכיר בהם כאחים (Patchenkov, 2004: 72).

תצפיות דומות התקבלו עשו קיסליווה ודמברג, שחקרו עמדות של האוכלוסייה ברוסיה המאפיינות רוסים שבאו מן הקווקז, ממרכז אסיה ומאוקראינה. אל אלה האחרונים התייחסו כאל אזרחים מדרגה שנייה והם נתפסו כאחר מובהק, מה שעורר אצלם תחושה מרה שרוסיה אינה זקוקה להם כלל (Kiseleva & Damberg, 2003: 205-209). רוסים אתניים שהיגרו מארצות אחרות של ברית המועצות לשעבר לרוסיה גופא, אף הם אינם חשים בבית. לדברי גריגוריצ'ב, כ-200,000 מהגרים רוסים ודוברי-רוסית שבי-מולדת שברחו מקזחסטן לרוסיה, היגרו ממנה שוב מחמת כישלון בקליטתם (Grigorichev, 2003: 132).

האפיונים של אתרי הפזורה מחוץ לרוסיה

רוב האתרים הקשורים לפעילויות של אנשי פזורה הוקמו לא ברוסיה אלא בידי המהגרים עצמם. נוכל למצוא ביניהם אתרים מוסדיים, כגון דפי הרשת השייכים לעיתונות בשפה הרוסית (למשל, העיתון 'לונדון הרוסית'), ואלו שהוקמו בידי קהילות ואנשים פרטיים. נדון עתה בקצרה בשני אתרי קהילה: *בנלוקס (Benelux)* – האתר של הקהילה דוברת הרוסית בהולנד (<http://www.ruscom.info/ru/default.asp>, 13.04/20), והפורטל הישראלי *סויז (Souz)* – 'ברית', 'איחוד' ברוסית – שם קיצור נפוץ ל'ברית המועצות'. ל'בנלוקס' יש קישורים לחדשות שוטפות, הוא מתווה את מטרות הקהילה, מסביר איך להפוך לחבר בו, מפרסם טלפונים העשויים להיות מועילים לעולים ויש לו דפים המוקדשים לשירותים ולפרויקטים שונים הקשורים בקהילה.

לפורטל הישראלי 'סויז' מבנה מורכב הרבה יותר. הוא מספק מידע על מדינת ישראל, על ההיסטוריה של עם ישראל, על הדת, על סוגיות חברתיות, על חינוך, הגירה-למולדת, תיירות, בידור וכו', הוא נותן קישורים לאתרים ישראליים אחרים בשפה הרוסית, יש לו לוח מודעות מקוון, הוא מפרסם שמות של עסקים רוסיים נבחרים, של מועדונים רוסיים, יש בו דפים רבים ובהם בדיחות, משחקים מקוונים וכה הלאה. שלא כמו האתרים הממוסדים שמקורם במוסקווה, כל הדפים של 'בנלוקס' ו'סויז' קיימים ומתפקדים. בהשוואת דפי המידע שב'בנלוקס' ו'סויז' מצאנו עניינים רבים המופיעים בשניהם. למעשה, בחרנו באתרים האלה משום שיש בהם ברירת נושאים טיפוסית לאתרי מהגרים דוברי רוסית, ברירה המשקפת צרכים ואינטרסים של קהילות המהגרים. מובן שיש שוני לכאן ולכאן, וכמה דפי רשת הם מקיפים יותר מאחרים, אך המגמות זהות.

החלק הפעיל ביותר של דפי הרשת ב'בנלוקס' ו'סיוז' הוא התקשורת בין המשתמשים. ל'בנלוקס' יש 786 משתתפים רשומים ול'סיוז' – 5,153. לא כולם מוסרים מידע על מקום מגוריהם, אך מלבד הולנד ובלגיה באתר 'בנלוקס' וישראל באתר 'סיוז', אפשר למצוא כאן משתתפים מארצות שונות של ברית המועצות לשעבר, מקנדה, מגרמניה, מארה"ב וכו'. רבים מציינים לא רק את מקום מגוריהם הנוכחי אלא גם את עיר מוצאם, כגון מינסק-קלן, מוסקווה-אמסטרדם, סנט-פטרבורג-ירושלים-אמסטרדם, מוסקווה-טקסס ואפילו גומל-טכניון. לא כל החברים הרשומים הם 'פטפונים': אחדים שלחו רק 2 או 3 מסרים, ועוד כמה לא שלחו כלל. אך יש גם המרבים להתבטא, והרקורד שלהם הוא יותר מ-100 מסרים באתר 'בנלוקס' ויותר מ-1,000 - באתר 'סיוז'. בדומה לכך, יש הבדל גדול בין מספר המשתמשים השולחים מסרים לפורומים של הדיונים לבין אלו המסתפקים בקריאתם. לדוגמה, בנושא 'הישמרי לך, אירופה!' שנידון ב'בנלוקס' (במסגרת פורום הדיון 'מדינה וחברה') היו 3 משתתפים פעילים ו-227 קוראי מסרים; בנושא 'האם אפשר לנהל עסקים בהגינות ברוסיה' היו 3 משתתפים פעילים ו-253 קוראי מסרים. הדבר מראה שרבים מגולשי הרשת נותרים במצב סביל ומעדיפים את ההתבוננות-ללא חשיפה. באפריל 2004 'בנגלוקי' (שם מבדח ל'בנלוקס') הציע למשתתפים 15 פורומים ו-4 ועידות ודיונים. מבין אלה 9 קבוצות דיון נותנות יעוץ המוקדש בעיקר לבעיות הגירה ו-4 קבוצות דנות ב'פרויקטים מיוחדים' של הקהילה (KVN – תחרות הומור בינלאומית רוסית שנתנה השראה לדיון העירני ביותר, יצירת העם – המפרסמת סיפורים ושירים, אומנויות – טיפים על תפירה, סריגה, רקמה וכו'; וטלוויזיה ורדיו).

בפורום 'מדינה וחברה', שלושה נושאים התגלו כפופולריים ביותר:

ההולנדים הם מאהבים גרועים	50 התבטאויות	1,550/1,560 קוראים
שיבה לרוסיה	16 התבטאויות	1,008/1,012 קוראים
אלוהים אדירים! אם מישהו אוהב את המקום הזה – מאין לעזאזל באת?	74 התבטאויות	3,505/3,524 קוראים

שתי קבוצות הדיון האחרונות כוללות הצהרות נרגשות רבות החושפות את הדו-ערכיות של הכותבים כלפי ארץ מוצאם מחד וכלפי הארץ שבה התיישבו מאידך. ישראלים דוברי רוסית פעילים הרבה יותר באינטרנט: ביוני 2004 האתר הישראלי 'סיוז' קיים 36 פורומים. הפופולריים בהם היו

- ישראל ואנחנו – 2,723 קבוצות דיון ו-67,236 מסרים
- הצעירים הרוסים בישראל – 2,153 קבוצות דיון ו-67,488 מסרים
- יצר וסקס – 1,743 קבוצות דיון ו-65,127 מסרים

באופן לא מפתיע, נראה שישראלים דוברי רוסית מעורבים בענייני פוליטיקה של הארץ הקולטת, והפורומים של הדיונים הופכים תכופות לזירת קרבות אידאולוגיים כאשר מדובר באינתיפדה, בסוגיות דת וביחסים בין-אתניים בישראל. אך, במובנים אחרים, נושאים אחרים הנידונים בשני האתרים משקפים את הופעתם של מוסדות תרבותיים דומים שהמהגרים יוצרים בארצות החדשות שאליהן הם הגיעו. מעניין הדבר שהנושאים הנידונים הפופולריים ביותר בפורומים אף הם דומים בחשיפת העמדות הדו-ערכיות כלפי ארץ המוצא וכלפי הארץ החדשה. למשל, בפורום הדיון 'ישראל ואנחנו' הופיעו נושאים כ'מדוע הם לא אוהבים עולים חדשים?', שבו הועברו 689 מסרים (5,847 קוראים); 'האם את/ה מאמין/ה שנראה שלום ופיתוח בישראל?' שבו הועברו 412 מסרים (5,828 קוראים) וכו'.

הרושם הכללי מהפורומים של הדיונים שבדקנו באתרים האלה הוא שהנושאים המעוררים את העניין הרב ביותר הם אלו המציבים שאלות של לויאליות ומעלים ספק בדבר האפשרות של קליטה 'חלקה'. 'בנלוקס', 'סיוז' ואתרי מהגרים אחרים מאשרים את הטענה שהאינטרנט הוא פחות צורה כלשהי של 'סייבר-ספייס' עתידי ויותר מרחב של נרטיב מקוטע (Jones, 1997: 15), שבו המשתמשים מנסים לטפל בבעיותיהם השונות – בעיות זהות, יחסים עם החברה או יחסים אישיים.

שמות דפי הרשת שיצרו מהגרים דוברי רוסית חושפים מגמות אחדות:

- ביות של מרחב חדש על ידי סימון נוכחותם: שוויץ הרוסית, לונדון הרוסית, ניו יורק הרוסית וכו'
- מהגרים מנסים לגרום לעצמם לחוש בנוח על ידי יצירת סביבה דוברת רוסית: גרמניה ברוסית, קנדה ברוסית וכו'
- אפשר לראות שעתוק של התרבות המסורתית: כך מרכזי[ם לטיפול ב]ילדים נקראים על שם דמויות מאגדות אהובות: קולובוק, צ'בורשקה; פורומים של דיונים נקראים: בְּסֻדְקָה – רימוז למקום שיחה רוויית-נפשיות, קוליצי'קי (אתר אמריקני) – רימוז לניב (u cherta na kulichkakh – במקום שכוח-אל)
- שעתוק של מוסדות מוכרים הנושאים אותם שמות כבבריה"מ (חוג השכל 'מה, איפה, מתי?'), מועדוני הזמר העממי, בתי מדענים (אלו הם מועדונים המארגנים הרצאות וסמינרים), איגודים של ותיקי מלחמה וכו'
- ולבסוף – המגמה המתגלה ברוח ובשיום של האתרים מצביעה על תפיסת קהילות המהגרים כאיים רוסיים הרחק מרוסיה.

מסקנות

אתרי האינטרנט משקפים את הופעתה של פזורה דוברת רוסית של סובייטים לשעבר, המהווה שלוחה סייברית, אינטרנטית, של פזורה הקיימת במציאות (Remennick 2002). מאמצייה של רוסיה לגבש את הפזורה שלה באים לכלל ביטוי בהפצה באינטרנט של תוכניות שונות של שיתוף פעולה מדעי ותרבותי עם בני-המולדת, ביצירה של מסד נתונים למחקר ספרותי המיועד לרוסים בחוץ לארץ, בייעוץ לאזרחים רוסיים הגרים בחוץ לארץ בסוגיות משפטיות שונות, וכה הלאה. אתרי המהגרים בשפה הרוסית חושפים דרגות שונות של שייכות מודעת לפזורה. בכמה מהם מתגלה עניין בשימור הקשרים עם הארץ הישנה, אף כי אין להסיק מכך על נאמנות לרוסיה כמדינה. לשיח השיבה לארץ-האם יש רק תפקיד שולי. אתרים אחרים נראים כמכוונים להשתלבות מוצלחת בארץ הקולטת. אך אפילו הם משקפים ניסיונות של המהגרים לשעתק מוסדות מוכרים, נוהגים תרבותיים ונאמנות ללשון הרוסית. כפי שדף הרשת של כתב-העת לעוזבי-המולדת PMZh מנסח זאת:

'כבר חלף זמן רב מאז צץ על פני האדמה כוכב-לכת חדש – כוכב הלכת רוסיה. מיליוני רוסים חיים ברחבי העולם והם מתקשרים זה עם זה באמצעות מאות עיתונים וכתבי עת רוסיים, טלוויזיה, רדיו והאינטרנט' (www.pmqg-online.ru/deerhunt.shtml), 13.4.2000.

מקורות

BAXANDALL, P. (26 MARCH 2004). GOOD CAPITAL, BAD CAPITAL: DANGERS AND DEVELOPMENT IN DIGITAL DIASPORAS. <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Baxandall.html>

Dietz, B. (2000). German and Jewish Migration from the Former Soviet Union to Germany: Background, Trends and Implications. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 26(4): 635-652

Grigorichev, K. (2003). Pereselentsy iz Tsentral'noi Azii na Altae: Novaia i prezhniaia rodina glazami "otsov" i "detei" (Migrants from Central Asia in Altai: The New and Old Motherland through the Eyes of "Fathers" and "Sons", in Russian). **Diaspory**, 2: 127-141.

Iontsev, V. A. (2001) Ekonomicheskie i demograficheskie aspekty "vneshnei" migratsii naselenia v Rossii (Economic and Demographic Aspects of the "External" Migration in Russia, in Russian). In V. A. Iontsev, N. M. Lebedeva, M.V. Nazarov, and A. V. Okorokov **Emigratsia i repatriatsia v Rossii. Moskva: Popechitel'stvo o nuzhdakh Rossiiskikh repatriantov** (pp. 293-391).

Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Horenczyk, G. and Schmitz, P. (2003) The Interactive Nature of Acculturation: Perceived Discrimination, Acculturation Attitudes and Stress among Young Ethnic Repatriates in Finland, Israel and Germany. **International Journal of Intercultural Relations**, 27(1): 79-97.

Jones, Steven G. 1997. The Internet and its Social Landscape. In Steven G. Jones (ed.), **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety** (pp. 7-35). London: Sage.

Kaurinkoski, K. (2003) Les grecs de Mariupol (Ukraine) Reflexions sur une Identité en Diaspora. **La Revue Européenne des Migrations Internationales**, 27(1): 79-97.

Keramida, F. (1999). The Way to the Homeland A "Repatriated" Migrant's Life Story. **Oral History**, Spring: 75-89.

Khrustaleva, N. S. (2001) Uchastie v kruglom stole o migratsii. (A Participant of a Panel Talk on Migration, in Russian). In O.I. Makhovskaia, et al. (eds) **Sotsializatsia detei rossiiskikh migrantov: materialy Vtorogo mezhdunarodnogo kruglogo stola po problemam kul'turnoi i psikhologicheskoi sotsializatsii detei rossiiskikh migrantov i bezhentsev** (pp. 26-31). Moskva: Institut psikhologii RAN..

Kiselieva, I. and Damberg, S. (2003). "Drugie russkie": Rol' v istoricheskom siuzhete ("Other Russians": Their Role in History's Plot, in Russian). In: S.A. Panarin (ed.), **Evrazia. Liudi i mify: Sbornik statei iz zhurnala "Vestnik Evrazii"** (pp.192- 216). Moskva: Natalis.

LAGUERRE, M. S. (21 MARCH 2004). VIRTUAL DIASPORAS: A NEW FRONTIER OF NATIONAL SECURITY <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Laquerre.html>

Laitin, D. D. (1999). Identity in Formation: The Russian-Speaking Nationality in the Post-Soviet Diaspora. In S. Vertovec and R. Cohen (eds.), **Migration, Diasporas and Transnationalism** (pp. 321- 356). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

NASSAR, H. (26 MARCH, 2004). VISUAL DIASPORA: PALESTINIAN DIASPORA NARRATING THE LOST *HOME*. <http://www.nautilus.org/virtual-diasporas/paper/Nassar2.html>)

Patchenkov, O. (2004). The Life of Ethnic Migrants: Primary Groups vs. Imagined Communities (based on case-study research of Caucasian migrants in St. Petersburg, Russia). In A. Paládi-Kovács (ed.) **Times, Places, Passages: Ethnological Approaches in the New Millenium** (pp. 65-74). Budapest: Publishing House of the Hungarian Academy of Sciences.

Remennick, L. (2002). Transnational Community in the Making: Russian-Jewish Immigrants of the 1990s in Israel. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 28(3): 515-530.

Savoskul, S. (2001). **Russkie novogo zarubezhia: vybor sud'by** (Russians of the New Abroad: The Choice of Destiny, in Russian). Moskva: Nauka.

Sheffer, G. (2003) **Diaspora Politics: At Home Abroad**. Cambridge: Cambridge University Press.

Shlapentokh, V., Sendich, M. and Payin, E. (1994). **The New Russian Diaspora: Russian Minorities in the Former Soviet Republics**. Armonk, New York, London, England: M.E. Sharpe.

Shuval, Judith T. (2000) Diaspora Migration: Definition Ambiguities and a Theoretical Paradigm. **International Migration**, 38(5): 41-55.

Sókefeld, M. (2002). Alevism Online: Re-Imagining a Community in Virtual Space. **Diaspora**, 11(1): 85-123.

Wilburg, S. P. (1997). An Archeology of Cyberspaces: Virtuality, Community, Identity. In David Porter (ed.), **Internet Culture** (pp 5-22). New York and London: Routledge.